

Андреј Митровић (1937–2011) сећање на професора и колегу¹

Био ми је и професор и колега, па сам имао прилику да га посматрам и као студент и као пријатељ историограф. Ово је део мојих сећања на човека који се толико разликовао од других, чак и од својих блиских колега. Те особености његове личности, другачије од других, данас су утисци које је живот записао, а његова их је смрт пробудила у мени. У мојим очима, које су представу о Андреју Митровићу сместиле у неком прикрајку моје подсвести, од 1968. године када сам га први пут видео, до пре једне деценије, када смо се сусрели на прослави Института за савремену историју у Аеро-клубу, био је и остао, и као човек и као историк, особен у свему и у сваком погледу. Пре свега, он је био необичан професор у учмалој комунистичкој универзитетској средини.

Стигао сам у Београд у септембру 1968. године када је студентска револуција почела да јењава, препознајући се још једино по жагору у Капетан Мишином здању. За младића одрасла у метохијској забити до кога су стизале само цензурисане вести у штампи и јединој телевизији био је то, ипак, велик догађај. Имати индекс значило је као да имате пасош, само се са њим, једно време, могло ући у двориште Капетан Мишиног здања. А унутра, у студентско–професорском жагору могло се видети и чути све и свашта.

Још студентаски немир није сасвим утихнуо, а започела су предавања. Нисам био уредан у похађању наставе, више сам проводио време играјући фудбал у Студењаку него слушајући предавања на факултету. Чини ми се да је то било зато што сам током целе прве године студија жалио што не студирам математику, већ историју, коју сам уписао последњег дана уписног рока, пошто су ме одбили на Природно-математичком факултету као ученика који је завршио гиманзију друштвено-језичког смера. Повремено сам посећивао Митровићева предавања из Увода у историјске студије.

Увод је био и први испит који сам полагао, у необично време, негде пред саму поноћ, јуна 1969., будући да је полагање испита започето око 18 часова. Својим одговором на једино постављено питање о синтези скренуо сам пажњу професора, на шта ме је подсетио приликом последњег сусрета у Аеро-клубу,

¹ *Српске студије*, IV (2013), стр. 11-24

већ оронуо и оболео. Збунио ме је тим подсећањем, које је скоро сасвим било избледело у мојој меморији. Био је то само један од затворених кругова у нашим односима, нешто тако мало а толико важно у мом животу. Професорова представа о мени, тада стечена и касније употпуњавана, оцена коју сам добио и његова помоћ у једном мом студентском кризном тренутку, омогућили су ми универзитетску каријеру, о којој као студент нисам ни сањао. Од последњег сусрета често сам се питао како је могуће да је професор боље од студента упамтио одговор на испиту, и да се тог догађаја дуже и потпуније сећао од мене. Ни он ни ја нисмо били свесни колико ће познанство са испита оставити упечатљив и неизбрисив траг. Тога сам постао накнадно свестан, много година касније, захваљујући професоровој импресији исказаној у Аеро-клубу, после скоро четири деценије. Да ли су то оне појаве које блесну и урежу се у сећање актера и постану саставни део њихова живота, важније од свих других међусобних и лепих и лоших тренутака?

Још два сусрета са њим битно су предодредила моје студије историје. Најбројнија генерација студената историје – више од хиљаду уписаних 1968. године, донела је својом бројношћу многе проблеме у настави. Један од њих је велики број студената на часовима, што је онемогућавало нормално извођење наставе, посебно на часовима страних језика. У основној школи учио сам француски, у средњој руски, и ни у једном нисам био добар. Одлучио сам да наставим са француским, али се професорка подсмевала свима нама који нисмо ништа знали или смо мало знали, што је било довољно да нас уклони са часова. Када је дошло време за полагање испита, последњи јесењи рок, иако сам претходно положио све испите из друге године са успехом, али неспреман да положим и француски језик, одлучио сам да одем у Париз. Већ сутрадан био сам на путу за Француску где сам остао шест месеци, уместо годину дана колико сам планирао. Морао сам да се вратим како бих сачувао универзитетску стипендију коју сам добио због доброг успеха.

Вратио сам се у Београд и нашао пред нерешивим проблемом, иако сам француски положио одмах. Требало је уписати трећу годину, а ја нисам слушао наставу цео зимски семестар и нисам имао ниједан потпис да бих уписао следећи летњи семестар. Обратио сам се двојици професора за потписе, али нисам наишао на њихово разумевање. Сетим се Андреја Митровића, и не слутећи да ћу ишта постићи, већ уверен да ћу изгубити годину и стипендију, одлучим да још и њега замолим за потпис. Потражим га у позним поподневним сатима у којима је држао наставу. Кажем му да сам одсуствовао цео претходан семестар и да ми је потребан потпис.

– Јесте ли и даље добар студент? упитао ме је.

Слежем раменима у знак неме потврде.

– Сачекајте да завршим час и да погледам индекс.

Одлушам предавање, приђем катедри, кажем му, с намером да бих га придобио, да сам пола године провео у Паризу учећи француски и бојажљиво сам чекао његов одговор док листа индекс и прегледа оцене.

– Драго ми је што сте и даље добри – и стави потписе и за предавања и за вежбе из предмета Општа историја новог века.

Тек тада схватих да ћу успети да упишем трећу годину студија и да ћу сачувати стипендију, без које не бих могао да довршим студије. Сутрадан поновим одлазак код оне двојице професора који су ме одбили да још једном потражим потписе, сада већ мало окуражен синоћним успехом. Обојица су, увидевши да ми је Митровић изашао у сурет, после краћег нећкања док су ослушкивали моју причу зашто сам изгубио семестар, дали своје потписе. Година студија је спасена, а моје симпатије и поштовање према професоровој личности нису никада више бледеле већ су се само употпуњавале.

Код професора Митровића започео сам студије и полагање испита, он ми је омогућио да студије наставим својим поверењем и датим потписима, те је сасвим разумљиво што је од мене очекивао пристојно знање на испиту из Опште историје новог века. Тог дана испитивао је у свом кабинету у Капетан Мишином здању, маленом по простору, са вратима отвореним да би прилично велик број студената у ходнику могао да слуша. Не знам ни данас чиме сам га одушевио својим казивањем из енглеске повеснице из доба Кромвела, али нечим сам дирнуо у његов историографски нерв, пошто је задржао мој индекс и уручио ми га лично и насамом. – Јуче сам обећао Дуњи Херцигоњи да ћу је примити за асистента. Жао ми је што ниси полагао пре ње и што немам друго асистентско место. Има на Одељењу још једно упражњено асистентско место на Историји народа Југославије код Милићевића и Крестића. Идите код њих и потражите да радите дипломски рад.

– Али ја сам већ узео да радим дипломски код професора Радована Самарцића. – Нови Пазар у 16. веку – подсетих га.

– Онда прво идите код Самарцића и кажите му да желите да радите дипломски код Милићевића – наставио је да ме убеђује.

– Не могу то да му кажем јер ме је преко лета водио као доброг студента у Дубровачки архив и тамо ми дао тему за дипломски рад, знате и сами да смо о томе једном разговарали на Страдуну.

– Разумеће Вас и неће Вам замерити професор Самарцић – био је упоран да ме усмери у новом правцу и убеди у наклоност Самарцића.

Током једномесечног рада у Дубровачком архиву нисам могао да довршим истраживања за писање дипломског рада и то ми је послужило као ваљан изговор код професора Самарцића. Уљудно ме је примио, схватио да је заиста немогуће довршити дипломски рад без још једног боравка у Дубровачком архиву и пожелео ми срећу у раду на новој теми.

Не могу ни данас да проценим откуда Митровићу идеја да бих на предмету Историја народа Југославије у новом веку могао да постанем асистент. О тој могућности први пут сам чуо од њега и то одмах по полагању његовог испита. Шта сам друго могао бити него збуњен и ћутљив, јер нисам имао коме да поверим његову причу. Испит на предмету Историја народа Југославије положио сам без проблема, а за дипломски рад „Србија у Револуцији 1848“, написан на основу истраживања у Архиву Србије, добио сам Октобарску награду града Београда за студентске радове. Потом је уследила двострука понуда: да останем асистент на том предмету, као и да будем асистент у Историјском институту. Премишљао сам неко време будући да ме је привлачио позив у Историјском институту да се бавим повешћу Косова и Метохије. После разговора са академиком Владимиром Стојанчевићем, обесхрабрујућем у погледу моје заштите ако бих се залагао и писао шта се све дешава у мом вилајету, одлучио сам се за факултет. Професор Самарцић и колега из Историјског института, Милорад Радевић, развејали су и последњу дилему код професора Јована Милићевића – да ли да ме одмах узме за асистента или тек када довршим постдипломске студије. Његова дилема била је оправдана – први пут ме је видео у животу на испиту, други пут на одбрани дипломског рада.

* * *

Судбина зна да скроји и личну повест и каријеру. Да сам којим случајем полагао испит код Андреја Митровића пре Дуње Херцигоње, моја би животна прича пошла другим универзитетским правцем. Тешко је претпоставити да ли би такав однос био за њега или за мене бољи, али је сасвим сигурно да би за обојицу био увелико другачији. Да ли би се у односима професора и асистента наше особености уклопиле и како, бог једини зна. Остали смо да живимо и радимо један поред другог у оквирима Одељења за историју Филозофског факултета, сасвим довољно да будемо колеге и пријатељи.

Не могу рећи да сам био довољно свестан његове улоге у креирању моје универзитетске каријере. Он није допуштао да се његово учешће у било ком послу истиче и да се томе придаје било какав значај, схватајући то као нешто обично, људско и нормално. Мало је у нас Срба таквих људи, знатно је више оних који вам пребацују, сваком приликом, шта су учинили за вас, инсистирајући на уздарју. Живахан и брз у мислима и покрету, вешто би избегавао сваку врсту захвалности. Када бисте му такву захвалност исказивали у ходнику факултета, он би одмахнуо руком и брзо ушао у свој кабинет, брже него што бисте довршили неколико пробраних речи. Такав је био и према млађим и према старијим.

Својим комотним облачењем изазивао је негодовање старијих колега. Када се појављивао још у Капетан Мишином здању у јапанкама на ногама, почетком седамдесетих година, измамио је негодовање угледног професора филозофије,

али и других, који су знатичељно загледали у његове ноге и потајно коментарисали његову необичну плажну гардеробу на Филозофском факултету. Осим када је држао наставу, најчешће је долазио на факултет у фармеркама, с мајицом засуканом око тела од ташнице или неке књиге под мишком, и брзим ходом одлазио у кабинет. Увек је журио, чини ми се и када му се није журило. Нешто га је стално нагонило да иде брже и, ако је могуће, мало брже од других. Такав је био и кад смо играли баскет.

Када је добио Октобарску награду града Београда, престижно признање за књигу „Време нетрпељивих“, повукао је потез до тада неуобичајен за наше Одељење за историју, угледајући се на академика Васу Чубриловића, који је уобичајио да за свој рођендан окупи цело Одељење на вечери. Све нас са Одељења позвао је у чувени Клуб универзитетских наставника у Шафариковој, познатији као „Шаца“, на вечеру и потрошио сав новчани приход од награде. Био је то мој први сусрет са свим члановима Одељења, приватан и опуштен. Галантно нас је дочекао и почастиио у друштву своје прве супруге. Међу званицама биле су и наше старије пензионисане колеге – Чубриловић, Острогорски и други. Памтићу ту вечеру целог живота, не због колегијалности и атмосфере доброг и непоновљивог дружења, већ по једној сцени, за мене неуобичајеној и непријатној.

Седео сам између двојице својих старијих колега, а преко пута једног асистента познатог по изванредном апетиту. Каже мој колега са леве стране колеги са моје десне стране, онако, избебуха, показујући погледом на мене: – Још да га примимо у Партију и све је завршио!

Био сам збуњен непријатним питањем и вероватно сам поцрвенео. Нисам знао шта да одговорим. У Партију нисам хтео из мени разумљивих разлога, али не и колеги који је дао овај предлог. Мог оца су комунисти 1944. године, на Св. Јована Милостивог, ухапсили с намером да га лише живота, али га је бог спасао. Моја несналажљивост и затеченост је била очита. Ћутао сам. Племенити Приморац лако је запазио моје снебивање и брзо је реаговао. – Немој да се учлањујеш у Партију ако њој не верујеш.

Никада нећу заборавити његове речи које су ме ослободиле деликатног одговора. Била је то једна од три понуде да се учланам у Комунистичку партију од мог уписа на Филозофски факултет. Робирање мога оца, рођеног 1925. године, у три маха (1942–1943, 1944, 1952) било је непремостива препрека за такво опредељење.

Међу српским повесницима није било професора попут Митровића и не верујем да ће се такав ускоро појавити у српској историографији. Било је и бољих и горих историка од њега, али толико позитивног особенака није било. Био је добрица и оптимиста какав се ретко рађа. Често и радо сам подсећао на следећи пример. Професор Митровић и његова асистенкиња Дуња Херцигоња

конкурисали су за неку стипендију или студијски боравак у Лондону. Он је добио позив, али не и његова асистенткиња. На седници Одељења за историју Филозофског факултета одрекао се боравка у Лондону у корист своје асистенткиње. Није ми познат сличан случај на нашем факултету, ни на Универзитету.

Када сам му се обратио да ми напише препоруку за Хумболтову стипендију, радо је то учинио. Написао ју је на немачком језику, којим је добро владао. Упамтио сам га како на досадним седницама Наставно-научног већа Филозофског факултета радо чита књиге на немачком језику, увек неку другу и, углавном, дела штампана у разним џепним издањима. Он и још два члана Одељења били су чланови Хумболтове комисије, која ми је ускратила ову значајну стипендију. Многе моје старије колеге су били њени корисници, ја сам био први повесник Одељења за историју који је био одбијен. Никада, ни њега ни оно двоје других колега, нисам упитао за разлоге одбијања, будући да ми је пријатељ из Историјског института, Милорад Радевић, с врата мог кабинета у две реченице саопштио зашто се тако збило. Био је то један од битних негативних момената у мојој универзитетској каријери, који је успорио и делимично предодредио моје усмерење бављења искључиво националном историјом. Тада сам коначно схватио да за боравке у иностранству немам ваљане препоруке, било ко да их пише.

Овај неуспех покушали смо да заједнички превазиђемо тако што смо потражили другу немачку стипендију. Андреј је успео својим личним везама да ми обезбеди шестомесечну стипендију у чувеном институту у Мајнцу, али ја нисам био у могућности да је искористим.

Политика га дуго није занимала, можда од тренутка када је једна особа прецртала његово име на списку кандидата за председника партијске организације Београда. Учинила је то због његовог оца, и тако му усмерила животни пут искључиво ка историографији и ка Универзитету.

Политика ће га обузети још једном, уочи распада југословенске државе. У то га је посредно увукла његова друга супруга, можда више него што је он желео да политици поклони пажњу. У време чувене Осме седнице ЦК Србије, уочи Стамболићевог пада, радили смо на историји Крагујевачке гиманзије, ја као аутор а он као члан уређивачког одбора. Требало је да путујемо у Крагујевац на једну од седница редакције. Обећао сам му да ћу га возити својим колима, али тог јутра нисам могао да их покренем. Да не бисмо закаснили, замолио је супругу Љубинку да нам уступи своја кола, што је она и урадила. Често сам одлазио у Крагујевац, а он је рођени Крагујевчанин, па смо лежерно возили упутивши се у политичку дискусију која је тих дана сезала до врхунца, када је ужарена дебата прерасла у тежак партијски обрачун. Занесени дискусијом, у којој сам више слушао него говорио, стигли смо ауто-путем до Параћина, прошавши скретање за Крагујевац. Увидевши натпис на табли – „Параћин“, упитах Андреја:

– Где смо нас двојица пошли?

– У Крагујевац – одговори ми незаинтересовано.

– Али ми смо стигли у Параћин! – и он се тек тада тргао.

Изашли смо са ауто-пута, вратили се назад и стигли у Крагујевац са закашњењем. Андреј се извинио у име обојице и испричао им како смо промашили скретање за негдашњу престоницу Кнежевине Србије, правдајући се измаглицом на ауто-путу. Сви су нас гледали немо и нису нам веровали. Ни наша поновљена прича на следећој седници редакције, у опуштенијој атмосфери, а сви смо се добро знали, није их убедила и остали су неповерљиви према нашем исказу.

Наш последњи сурет био је у Дому ваздухопловства на дан Института за савремену историју. Било је много историографског света, углавном нововековаца. Знали смо већ да је оболео, знали смо и да је болест особена. Чини ми се да смо сви имали обзира према њему и да смо се коректно понашали. Наши односи били су захладнели из два сасвим неоправдана разлога, али нисмо никада кидали пријатељство. Први ми је пришао, као што и приличи великим људима, можда и због тога да ми, дискретно, стави до знања да још нисам досегао ниво његове људскости и професорске одговорности. Изненадио ме је својом тактичношћу и пријатношћу која се ретко виђа у нас кочоперних, али и немарних и заборавних Срба. Као да му је бог сабрао последње атоме снаге и активирао покрет и бистрину ума, ишао је од стола до стола, као да је хтео да надокнади време које му је болест украла лишивши га кабинета и сусрета са колегама, и скоро са сваким прословио понеку реч.

– Зашто си љут на мене? – упитао ме је, седајући за сто поред мене.

– Нисам, немам прилику да Те сретнем – извлачио сам се, сасвим неуспешно, што сам приметио по његовом изразу који је подсећао на благ, али ироничан осмех.

– Немаш ваљан изговор – био је изричит, и као некада Бранко Петрановић у време његове прославе Октобарске награде у „Шаци“, узео ме је у необичну одбрану, од себе сама. Утолико ми је било теже, али је то стање трајало кратко, на сву срећу.

Био сам окамењен и недостојан тог тренутка његове узвишености над овоземаљским политичким глупостима нас историописаца. Одједном је претворио у ништавило све политичке несугласице бистрином свога ума. Било нас је седморо или осморо за столом када нам се обратио с причом о једном свом студенту који је давне 1969. године полагао Увод у историјске студије. Испричао је појединости са тог испита од којих сам ја неке већ заборавио. Додао је томе још неколико лепих речи, а све то казао је човек већ дубоко начет болешћу, што је и њих и мене изненадило. Мало је рећи да сам се тада осећао поласкано, али само у први мах, док је беседио. Мало затим, обузело ме је осећање постижености професоровом лекцијом о пријатељству. Наш први сусрет на испиту

усмерио ме је ка универзитетској каријери, наш последњи сусрет указао ми је да је зло пролазно а доброта вечна. Потом се, као сенка, удалио од нашег стола и пришао другом, да настави своју последњу мисију међу колегама, као какав историографски апостол.

* * *

Од њега сам чуо да су његове књиге његова деца, те се стога и не усуђујем да о њима говорим, нити да их анализирам. Узимам слободу да само укажем на нека лична сазнања око њихова настанка.

Митровић је склопио са СКЗ уговор за писање биографије о Николи Пашићу. Можда је то једина књига коју је планирао а није написао. Нисам сигуран шта је све могло на њега да утиче, али ми се чини да је, поред рада Ђорђа Станковића на докторској дисертацији о Николи Пашићу, било пресудно још и идеолошко наслеђе о овом државнику. Када је Архив Србије урадио једну изложбу о Пашићу (1995) написао сам, по позиву, један предговор за каталог, који је изазвао његово писмено негодовање и мој писмени одговор. Био је то једини стручни неспоразум који сам имао са њим.

Синтагма у једној од његових књига – „Време нетрпеливих“ – била је у тренутку када се појавила прави изазов, историографска посланица, неуобичајен искорак у насловљавању дела. Много се о њој дискутовало, чак и када смо играли баскет. Сећам се покојног Вука Винавера који се подухватио да пронађе откуда Андреју идеја за такав наслов. Нисам био довољно знатижељан да чујем његово казивање, али знам да је сваком историку којег је срео испричао повесникову довитљивост у избору доброг наслова за књигу. Оно у шта сам сасвим сигуран јесте његово казивање да је ову књигу написао из ината. Нисам упамтио ко је тај инат иницирао, ако је то урадио са лошом намером, верујем да тада и није био свестан колику и какву му је услугу учинио.

Тај инат, код њега лако уочљив, много је наудио његовом здрављу. Често је прихватао и газио у послове за које је било потребно више времена и бољи услови за рад. Додајмо томе да је с напором писао своје књиге и радове и да се у писању неизмерно трошио. Они који су одлазили у његов кабинет да би са њим о било чему попричали, најчешће су га затицали са Секом која је прекуцавала његове текстове, не из рукописа, већ из усменог казивања. И док се чекало да заврши диктирање започетог пасуса, ако сте били пажљиви и ако вас је занимао историк који ствара, није вам било тешко да запазите са колико је напора обликовао реченице и усклађивао их са својим осмишљеним идејама. Тај тренутек напрезања, трагања за одговарајућим речима и реченицама, који се осећао не само по тону изговора већ и по изразу лица испијеног од дугог и неумереног рада, погледу већ уморном и уснама које подрхтавају, слика су која ми стално лебди пред очима кад год сам западао у кризу нерада. Дешавало се

да заврши пасус и одахне, скљока се у столицу и скоро нестане за тренутак, али се дешавало и то да, ометен вашим присуством не успе да доврши ни реченицу, ни пасус, и уморно каже Секи да се одмори. Они који су га разумели, посебно његову радну нервозу, брзо су завршавали разговор са њим о ономе због чега су дошли и још брже излазили из тог гостољубивог кабинета, а одморна Сека настављала је да преноси његове речи на хартију. Жао ми је што не знам какав је био за компјутером, али са Секом је остао незабораван.

Нисам сигуран да ли га је инат амбициозног истраживача терао да напише књигу „Устаничке борбе у Србији 1916–1918“, али она је била погубна по његово здравље. Слушао сам људе у СКЗ, с једне стране, и њега, с друге стране, и пратио ту драму око завршетка рукописа за Сајам књига те године. Прихватио је рок који је било тешко испунити, а Коло СКЗ није смело да касни. Носио је у Задругу под мишком поглавље по поглавље, а они у штампарију, и није било могућности корекције, исправке, усаглашавања првих са каснијим поглављима. Био је присиљен да решава многе искреле проблеме током писања књиге на путу од факултета до издавача. Ниједна његова књига није га истрошила као ова. А он је био спреман на сваку жртву да би је завршио у задатом року, посебно из искрене оданости Српској књижевној задрузи.

Нисам о његовим књигама са њим дискутовао, осим у ретким случајевима и никада дуго, сем једном. Написао сам приказ на ово његово дело под насловом *Немирна Србија. Андреј Митровић, Устаничке борбе у Србији 1916–1918, Београд 1987*, Књижевне новине, бр. 759, 1. септембар 1988. Прочитавши приказ упитао ме је да ли заиста верујем да је идеализовао лик Косте Војиновића на уштрб личности Косте Миловановића Пећанца. – Да – рекао сам му отворено, а он се само замислио. И данас мислим да је то слабост ове добре књиге, а његова ћутња ме је уверила да је невољно подлегао идеолошком наслеђу којем је истинољубивост била страна. Иначе, герила Топличког устанка била му је омиљена тема за дуге разговоре са колегама, а Коста Војиновић узоран повеснички лик. Толико је о њему усмено исказао лепих речи да сам очекивао да напише његову биографију.

Ако изузмемо рад са студентима, постдипломцима и докторантима, дакле млађим колегама, Митровић није тежио нити испољавао неке посебне организаторске способности. Не залазећи у његов рад у институтима и историјским часописима, који је био несумњиво плодотворан, он се још исказао у два историјска библиотекама – прво у Нолиту, потом у СКЗ. Сујетне, завидљиве и никада добро организоване српске историографе било је тешко окупити оне неке идеје, још теже истрајати у томе, а најтеже је било ангажовати их у било који заједнички рад. Андрејев покушај дао је резултате, у обе библиотекама појавиле су се вредне књиге, међу њима била је и једна његова, али домети које је предвидео били су неоствариви, али поучни онима који ће овај користан

посао потом наставити. Био је поносан на Нолитову библиотеку „Историја“ и о њој је радо говорио.

Можда је овде место да само укажем да се српска историографија мало бавила методолошким питањима. Професор Радован Самарцић узорао је ледину, професори Ћирковић и Митровић наставили, и ту се стало. Неко би од млађих колега морао да овом проблему посвети више пажње, поучен радом претходно поменутих професора.

* * *

Андреј је био необично близак и особен у свакодневним контактима са студентима, свима који су слушали његова предавања или долазили на вежбе. Увек спреман да напрегне и последњу своју сазнајну и физичку снагу да би објаснио сваки проблем, како на часу тако и у свом увек отвореном кабинету. Чини ми се, сада, после толико времена, да су његова предавања у Капетан Мишином здању имала нешто више дражи и смисла него у новој згради Филозофског факултета, бар онолико колико се у старом здању више осећао дух заједништва од духа усамљености у новом здању. Његов чувени кабинет, у оба здања, био је увек са неколико пепељара препуних опушача и дуванским димом који је стваро измаглицу која је машти присутног давала кураж да га следи у његовим необичним мислима и идејама. Сви разговори са њим били су занимљиви, а он се сав препуштао свом казивању, дајући тиме и обичној причи неку важност. Многе је задржавао и дуже него су планирали да остану, и сваког је уљудно отпраћао до врата. У његов кабинет слободно су улазили и знани и незнани, и студенти и обични грађани, и према свима је био исти.

Нико из тог кабинета није изашао намргођен и незадовољан. А зашто би када је у домаћину наилазио на човека увек спремна за дискусију, отворена срца, вољна да саслуша и послуша, да понуди најискренији савет, да помогне уз осмех. Колико је тек био предусретљив према онима са којима је сарађивао и колико је у томе био несебичан и другачији од свих својих колега! И да је било среће да га следимо у образовном универзитетском процесу, нама никада и нико не би имао потребу да намеће „Болоњу“. Био је њена претеча у односима са студентима и у држању наставе, у ономе што је једино добро које нам је понудила, али насилно, народу који је на такве појаве нетрпељив.

* * *

Андреј Митровић је поседовао вишак амбиција још као млад повесник у средини која је обиловала формираним стереотипима с комунистичким идеолошким набојима. Како ускладити тај вишак амбиција и вишак радне енергије, које му је бог дао у изобилу, односно како их испољити на најбољи начин у

зачауреној и усмереној једнопартијској и једноумној средини? Колико га је ово мучило и колико се његов немиран дух рвао са овим проблемом? Никада о томе није хтео да говори, али они који су били у његовој близини, морали су да осете тај унутарњи немир који разара људско биће, а од њега, иначе причљивог, само да извуку благу, сетну и у пламичку његовог исказа констатацију тихог незадовољства.

Чудан склоп породичне трагедије и партијске оданости водио га је у неминовни сукоб са собом, нарочито после одлуке поменутог особе да га скине са листе партијских кандидата за председника партијског београдског одбора. Колико је то утицало да се приближи или удаљи од мртвог оца, то нико и никада неће знати. Никада га нисам чуо да је оца поменуо, нити његово име изговорио, чак ни онда када смо заједно боравили у Крагујевцу. Били смо неколико пута у старој српској престоници, а син оцу никада није отишао да упали свећу. У тренуцима доколице посећивали смо његовог друга сајцију. Да ли је оданост партији била јача од родитељске љубави? Сигуран сам да није, као што сам сигуран да је ово био његов животни и људски проблем са којим се рвао свакодневно. Да ли је онај чувени вишак амбиције утицао да љубав према оцу гаји у себи и никада је не испољава ради остварења сопствених замисли у науци и у друштву, будући да је знао да обе појаве не могу ићи упоредо и унапред, а на раскорак се није усуђивао. Уверен сам да је та нимало лака дилема разарала његово биће, али он, за живота, никоме није допуштао да проникне у тај његов тајанствени породични забран. Сахрањен је без опела, историчар који је најбоље своје књиге посветио генерацији која је понела терет Првог светског рата и Дисове „Плаве гробнице“.

У много блажој варијанти суочавао сам се са сличном дилемом и зато сам потајно, кактсад и несвесно, покушавао да проникнем у ову његову најтежу људску драму. Мој отац је захваљујући једној срећој околности остао жив, али ме је дуго, можда и данас, пратила и прати сенка српског националисте, као битан траг очевог наслеђа. Андреј је морао да живи и ради у сенци трагике свога оца и могу само да замислим, ако сам и за то способан, какав је кошмар стварало очево наслеђе у његовој и иначе немирној природи. У овом животном кругу, његовом и мом, обележеном наслеђем наших отаца, неспорно је да је њему било неупоредиво теже, али све више верујем да ме је и то трајно и искрено везивало за њега, али не и њега за мене, јер о мени и мом оцу никада ништа није сазнао, будући да се нисам усуђивао да му поверим своју тајну.

Андрејева партијска опредељеност за Стамболића утицала је да са своја два партијска друга дође у сукоб, који се разбуктао после избора за дописног члана САНУ. И тада је остао на партијској линији, али оној умереној – стамболићевској, док су она двојица, тих дана изузетно нетрпељиви према њему, били и остали тврди милошевићевци. Новосађанин је био мекши али невернији и

непоузданији, и у животу и у науци, Београђанин је био упорнији и непопустљив, наизглед питом и углађен, у души бескрајно сујетан. Био је то најзанимљивији историчарски троугао у којем су увек двојица била против трећег. Сва тројица нису мењали своје црне бусије, стамболићевац је остао умерен, а друга двојица су црвену боју пресвукли српском тробојком. У игри међусобних односа пуној интрига, онај из Новог Сада подржавао је час једног час другог, и никада се није знало на чијој је баш страни, док, на послетку, није рођеног Банаћанина у свему подржавао на уштрб све усамљенијег Шумадинца.

Против ове двојице модератора новије српске историографије нашла се и једна дама, њихова колегиница. Њени добри живци, тактика подземног рада, у којој је превазилазила и најбоље макијавелистичке ликове, остављала је ову двојицу далеко иза себе, али без могућности да сломи њихову тврдокорну упорност и подршку коју им је давала тадашња политичка елита. Она је знала себе да сачува, да дочека тренутак последњег успона у науци, да потом ликује на исти начин како је умела да се савлађује када је морала да трпи сваковрсна понижења, а он, Андреј, на његову и нашу жалост, није умео, или није хтео, оставши горд и непопустљив у последњој животној низбрдици, каквих је иначе и раније било у овој највишој научној установи. И не само њих двојица, већ многи из његове генерације, ранијих и потоњих поколења, прошли су кроз слично сито, али су успевали да сузбију тај неуспех, у себи, пре свега. Њега је све то више болело од других, можда и зато што о томе ни са ким није хтео да говори.

Андреј Митровић се још као доцент наметнуо и млађем и старијем поколењу својим радом и идејама. Знам да су га поштовали, али и завидели му, и млађи и старији, а он на то није обраћао пажњу, са своје изолованости и одлучности да оствари своје намере, заборављајући где и са ким живи, заборављајући на средину која није трпела особе које су предњачиле, предводиле и отварале поља за слободнија научна искорачења. У његово време то отварање научних видика није баш било пожељно и тражило је човека подмукла, са више такта и скривених амбиција. Неки су се снашли у тој атмосфери интрига, он није.

Сви су му се дивили, и старији и млађи, и многи су га следили, и није им сметало то што су старији. Нажалост, он није имао снаге и способности да настави у том правцу и да остане наметнут и једним и другим. Убрзо су га старији почели напуштати, а он, увидевши то, посветио се искључиво млађим. Ишли смо за њим доста дуго, неки су били упорнији а неки мање доследни, али сви су били његови. И то је тако ишло док га нису сломили, она двојица, уз прећутну подршку његове генерације, која је све теже подносила његову популарност код млађих историчара. Чињеница да су се од њега опростила говорима на сахрани двојица његових ђака, а нико из генерације, најбољи је сведок мојих запажања. Он их није задужио ничим лошим, а они су заборавили или су били несвесни чињенице његових последњих тренутака на овоме свету, живећи још у страху

од протеклих догађаја у којима су вољно и невољно учествовали. Сећам се радо његове генерације историчара, и као студент и као асистент, њихове дружељубивости, коректности и преданости послу и не могу да верујем да четири деценије касније, окупљени око његових посмртних остатака, остављају утисак немих сведока прохујалог времена, ћутљивих другара и колега. Неспоран је утисак да је о нашој струци и нашем времену више казивало његово мртво биће од свих тих немих ликова.

Колико је бринуо и старао се о другима, пре свега студентима и сарадницима, толико је, ако не и више, био немаран према себи. Неразумевање на које је наишао код једног броја колега, сломили су његов дух и вољу и избацили га, пре времена, из друштвених збивања и струке којој је неизмерно био посвећен. Није се попео на кров академијине лествице из политичких разлога, иако је то место заслуживао пре свих повесника из своје и ранијих генерација. Андреј Митровић је по много чему био први међу свима нама, у претходном, 20. столећу, којем је посветио сва своја проучавања и дела велике вредности.

Напустио нас је велики историк који се трудио сваког да разуме и свакоме да помогне, али је међу нама било мало који смо га разумели а још мање оних који смо нешто за њега урадили. И у томе би требало тражити разлог његовог прераног изоловања из друштва и одласка к музи Клио, да на оном свету проведе вечност.

У овом свету био је у свему необичан човек и историограф и особен на свој начин.